

Člověk a otázka (Příspěvek k pojetí hermeneutiky)

Ladislav Hejdánek

in: Bohumil Doležal (vyd.), Podoby. Literární sborník, Praha: Československý spisovatel, 1967, str. 129–141

in: Michael Špirit (vyd.), Tvář – výbor z časopisu, Praha: Torst, 1995, str. 152–163

◆ článek, česky, vznik: 5. 4. 1966 ◆ poznámka: Věnování: „Profesoru Janu Patočkovi k šedesátinám“

◆ article, Czech, origin: 5. 4. 1966

Člověk a otázka (Příspěvek k pojetí hermeneutiky) [1966]

V polovině dvacátého století se jednou z dominant filosofické pozornosti stal problém člověka. Tomu se velmi často rozumí tak, že se člověk stal jedním z ústředních témat filosofického zkoumání, tedy vedle jiných, stejně centrálních i perifernějších témat, jako je např. otázka dějin, otázka vědy (a techniky) apod. Logickým vyústěním takového chápání je pokus prohloubit a dobudovat antropologii jako zvláštní, od ostatních oddělenou, samostatnou filosofickou disciplínu. Vymezení tématu tu znamená vymezení předmětu: člověk je *předmětem* otázky a vůbec celého filosofického přístupu. Otázka sama nepatří k předmětu zkoumání, nýbrž je součástí subjektivního přístupu k člověku jako objektivní skutečnosti. Existence člověka je cosi daného, určitého, jednou zformovaného (a ovšem stále se ještě formujícího); stává-li se předmětem otázky, není tomu tak proto, že sama objektivní existence člověka je něčím nevyjasněným a problematickým, nýbrž že pouze naše vědomostí, znalostí jsou nedostatečné, neúplné a také mylné, že musí být opraveny a doplněny, aby odpovídaly objektivní realitě.

Uvedený přístup, který vyděluje otázku jakožto subjektivní záležitost z rámce toho, co považuje za samu objektivní skutečnost člověka, představuje ovšem fatální nepochopení skutečné povahy lidské existence. Scestnost pokusu učinit předmětem filosofického zkoumání sterilní preparát „člověka“, který je zbaven nejen subjektivity, ale také všech znaků subjektivity, který tedy už není subjektem, ale pouhým objektem, je celkem průhledná. Předmětem otázky se tu totiž stává člověk, který se netáže. Tato nedůslednost je ovšem příliš naivní, než aby nezbudila pozornost a nevyvolala zásadní námitky. Kdo nahlédne třeba jen velmi zběžně pod povrch antropologicky zaměřených filosofických diskusí, probíhajících od počátku našeho století a zejména od dvacátých let, nemůže přehlédnout naléhavost, s níž se prosazují nové dimenze celé problematiky. Stále zřetelněji se ukazuje, že základy nového, přiměřenějšího pojetí člověka je třeba rozestavit mnohem hlouběji, že nová antropologie bude svými kořeny i haluzemi daleko přesahovat ono vymezené „pojetí člověka“, budované starými myšlenkovými prostředky, a že nezbytně přeroste v nové pojetí *celé* skutečnosti. Vzít vážně člověka v plnosti jeho existence znamená zároveň vzít vážně ten svět, v němž se člověk zrodil a který si člověk učinil svým světem. Svět, který vydal člověka jako svůj vrcholný plod, se stal světem člověka a nemůže být proto chápán jako svět bez člověka. V člověku se nehumanizuje pouze jeden rod, ale celý svět, všechna skutečnost, a to jak v retrospektivě, tak v perspektivě. Ale jak se pojmově zmocnit tohoto nového pohledu? Jakých modelů, jakých myšlenkových nástrojů použít, abychom lépe než dosud postihli pravou povahu lidské existence a vůbec celé skutečnosti?

Není pochyby o tom, že pokusy směřující k tomuto cíli budou muset vyrazit po rozmanitých cestách, z nichž některé se časem ukáží jako schůdnější, jiné jako méně schůdné, v některých bude možno pokračovat dlouho, jiné bude naopak zapotřebí opustit. Předem nelze poznat a zvolit jedinou správnou cestu, neboť tato *správnost není předem dána*, ale postupně se teprve na cestě otvírá a formuje, strukturuje. To ovšem neplatí jen na úrovni myšlenkového, filosofického úsilí, ale obecně pro každé lidské směřování. Směr lidské progresivity, směr

postupu lidstva není založen a dán nějak zvenčí a tedy nezávisle na detailech konkrétního praktického rozvrhování a provádění, ale otvírá se nebo zase uzavírá každým činem, každým aktem člověka a společností. To ovšem znamená, že otázka je svou podstatou zakotvena hlouběji než v pouhých nedostatecích lidského vědomí, o nichž člověk ví a které reflektuje. Otázka je výrazem aktuální existence člověka, je součástí lidské existence. Člověk není ani individuálně ani dějinně dán v hotové, uzavřené podobě, ale žije v ustavičném vykračování, přesahování toho, čeho dosáhl, jak a v čem se realizoval. Člověku je všechno již dosažené jenom podmínkou a předpokladem, jenom výchozím bodem (vždy znovu výchozím) a snad také materiálem a nástrojem, prostředkem k novým realizacím. Lidský život spočívá právě v tomto přesahování, ne v setrávání; člověk žije tam, kde se chápe nové situace, ne tam, kde je v držení dosaženého. Lidskost je v otevřenosti, v ustavičném otvírání vůči novému, nikoli ve shromažďování a uchovávání. Otázka pak je jedním ze způsobů, jímž se člověk otvírá tomu, co není, co ještě není. Tážící se člověk nestaví do otázky jenom tu nebo onu konkrétní záležitost, ale sám sebe. Nejde ovšem o otázky řečnické, o otázky, na něž víme odpověď nebo které svou odpověď nesou už v sobě, napovídají ji a přímo sugerují. Skutečná otázka je *nová dimenze*, do níž člověk vstupuje, je celý nový svět, je prostor, do něhož člověk vchází. Existence člověka je právě *život v otázce*, je život tážící se a současně dotazovaný. Otázka je vzduch, který člověk dýchá, je prostředí jemu vlastní, bez něhož by zahynul. Poslední zdroje tázání sahají hloub, než kam může proniknout jakákoli subjektivita. Tázáním realizuje člověk sám sebe jako člověka; v otázce uskutečňuje své lidství. Co to je vlastně otázka? Co znamená tázat se?

Vyjděme z roviny, na níž je otázka již nějak uchopena nebo spíše uchopována myšlenkovými prostředky, kde je otázka formulována a v této formulaci ustavena, postavena, položena. Položit otázku znamená především nějak ji situovat, tj. položit ji někam. Tím chceme podtrhnout, že nutně existuje určitý kontext širší myšlenkové, filosofické problematiky, bez jehož pozadí nemůže být otázka platně formulována a vůbec ustavena. Fakticky, historicky není souvislost *předcházející* položení otázky, zajisté nikterak jednoznačná, jednotná, nýbrž právě naopak je představována řadou rozličných, často navzájem velice protichůdných okruhů a tradic. Mluvíme-li o nezbytnosti širších souvislostí, na jejichž pozadí teprve má otázka smysl, nemáme proto na mysli vnější historickou situaci v její faktické složitosti a mnoho-vrstevnosti, ale sledujeme podmínku, jejíž nutnost je spíše „*vnitřní*“ povahy. Předpokladem a podmínkou položení otázky není v tom smyslu celý daný, faktický stav filosofické problematiky jako soubor toho, co se až dosud ve filosofii událo, stalo, ale pouze jistý vymezený a omezený okruh souvislostí. Znamená-li ono „někam položit“ nutnost *navazovat* na zcela určitou filosofickou situaci, pak je zřejmě nezbytné vyvolit si z oné faktické spleti souvislostí jeden okruh vnitřně harmonující, integrovaný v jeden smysl, a na jeho pozadí pak problém, otázku postavit. A tu musíme pamatovat, že harmonie a jednota vyvoleného okruhu nemusí být v úplnosti realizována v hotové, definitivní podobě, tj. že ani nemusí být vyvolenému okruhu ve svém celku původně a od počátku vlastní, nýbrž že její zdroj do velké míry může být dán také přístupem, tj. oním vyvolením a jednotícím zaměřením samotného kladení otázky.

To souvisí s tím, že se někdy ocitáme v obtížném postavení, máme-li poukázat na určitou filosofickou situaci, na jejímž pozadí bychom pak problém mohli postavit. Stane se totiž nezdárc, že při vši mnohosti a spleti daných filosofických souvislostí nenajdeme situaci natolik integrovanou a výrazně zformovanou, abychom na jejím pozadí a z jejích předpokladů mohli otevřít otázku právě tím způsobem, k němuž jsme rozhodnutí. Musíme pak kupříkladu vybrat situaci resp. okruhů několik a sjednotit je teprve otázkou či vůbec filosofickým přístupem a stanoviskem. Ostatně i když taková situace existuje a sama postačí, není téměř nikdy tak čistá, tak úplná a vypracovaná a zejména tak jednoznačná, abychom ji mohli beze všeho použít jako základny a pozadí prostě tím, že ji evokujeme, že na ni poukážeme, že se na ni odvoláme. Daleko nejčastěji ji musíme předběžně precizovat, rekonstruovat, interpretovat a reinterpretovat. Tím naléhavější je ovšem přímá konstrukce tam, kde potřebná situace, na niž bychom mohli pozitivně navázat, vůbec chybí a kde ji nelze nahradit ani syntézou, integrací několika odlišných okruhů. V takovém (obecně vzato, dosti vzácném) případě musíme pak precizovat situaci, která se prokáže jako relativně nejvhodnější, a to buď svou podobností, příbuzností anebo naopak svou nepodobností, protikladností. Avšak i v tomto posledním případě je nějaké vposledu pozitivní navázání v jakékoli formě jediným možným a platným způsobem položení problému. Jde tedy i v těchto případech o precizování a rekonstruování některých struktur dané situace, resp. daných situací.

V daleko největším počtu případů je však otázka kladena bez předchozího uspořádání a bez provedené detailní rekonstrukce předpokladu. To má ovšem své zvláštní důvody, které zatím ponecháme stranou. Obvykle je tomu tedy tak, že otázka je tu, že je pro nás otevřena, tj. má pro nás smysl, něco nám říká: jenom proto, abychom jí porozuměli do hloubky, přistupujeme k rekonstrukci či precizování filosofického kontextu, bez něhož by svůj smysl ztrácela anebo ještě spíše bez něhož by ho vůbec nemohla nabýt. Rozumíme-li totiž otázce, chápeme-li její smysl, je-li pro nás vskutku otázkou, jsou v pozadí našeho pochopení a porozumění vždycky nějak ve hře, nějak přítomny, alespoň do jisté míry a třeba jen v hrubých rysech spoluplatné pozice, na nichž je otázka postavena a na jejichž základě je ustavena její platnost. Jinými slovy, problém již tím, že byl postaven, implikuje také pozice, z nichž je platný. Filosofická situace, která je nezbytným základem položení problému, je představována nejenom vnějšími předpoklady, faktickými historickými antecedenty, nýbrž existuje jako *hlubina* položeného problému samotného. To jsme měli právě na mysli, když jsme připomínali, že nejde o vnější, historickou danost filosofické situace jako podmínky postavení otázky, nýbrž o podmínku *vnitřní* povahy. V čem jiném by ostatně mohlo být zakotveno navazování, tj. vztah položené otázky k situaci, na jejímž pozadí a základě byla položena? Má-li být určitá filosofická situace opravdu základem pro postavení problému, musí zajisté již sama k tomuto problému směřovat, musí v něj vyústit, musí jej předjímat. Na druhé straně však, má-li problém na určitou situaci navazovat, musí tak učinit tím, že ji v sobě soustředí, že ji do sebe zahrne, že ji učiní svou hloubkou. Otázka sama však není prostým následkem či produktem daného stavu myšlení, dané filosofické situace, právě tak jako ji nemůžeme chtít najít uprostřed této situace jako nějakou její danou komponentu a součást. Ono směřování, vyústění situace není

výsledkem setrvačných, inherentních tendencí, ale objevuje se teprve ve chvíli, kdy je celá situace postavena do nového světla, do jiných souvislostí, na odlišnou rovinu. Jinak řečeno, vyústění situace v otázku není pouze odhalováno, ale přímo konstituováno interpretačním přístupem, resp. uprostřed interpretačního přístupu. Dobrá interpretace filosofické situace odhalí, vybaví, vyvolá její vnitřní dynamis, její vypětí, vyústění určitým směrem, které se uprostřed interpretace a jejím prostřednictvím stává formulovanou otázkou, problémem. To je však možné proto, že postavená otázka vrhá na danou situaci nové světlo a ukazuje ji v nových souvislostech. Proto platí, že můžeme v „analýze“ situace vyjít od problému samého a dostatečně pronikavými sondami do struktury jeho položení vytvořit předpoklady rekonstrukce filosofické situace, na niž navazuje. To je pak cesta, jíž vybavujeme základní filosofickou situaci z hlubin samotného problému.

Není ovšem v naší libovůli, co rozumíme onou „hloubkou“ položení otázky a v jakém smyslu chápeme, že filosofická situace, která je nezbytným předpokladem a základem takového položení, je „vnitřním“ základem platnosti problému. Bylo by nesprávné dívat se na onu hloubku jako na nějakou vnitřní danost, vnitřní precedens na rozdíl od danosti, precedentu vnějšího, historického. Vnitřní charakter tu nezáleží v nějaké autonomní určenosti, sebeurčenosti pozic, vyvíjejících se z hlubin položené teze na povrch, do vnějších vztahů a určení (např. historických), předem však už v hlubinách úplně, byť zavinuté daných, a protože vnitřně, hlubinně, tedy zvnějška nezasažitelně, neproměnně, podstatně. Hlubina, o níž mluvíme, nepadá do minulosti, ale *otvírá se do budoucnosti*. Vnitřní proto není *factum*, a tím zároveň už jednou provždy mimo pohyb a mimo dění, ale děje se, je *fiens*. Je právě tak dějinného charakteru, je právě tak historické, jako jím je vnější; ba můžeme dokonce říci, že je samo historií a že vnější má svou historičnost vypůjčenu, odvozenou od vnitřního. Vnitřní tedy není dáno, nýbrž účinkuje, stává se, děje se; v otázce ani v tezi není ničím, co by se podobalo premise, z níž jsou vyvozovány závěry, nýbrž je daleko spíše samotným aktem jak stanovení premis, tak vyvození závěrů. Filosofická situace jako historické precedens je podstatně svázána a neodlučně spojena s filosofickou situací jako vnitřním předpokladem a základem platnosti otázky, resp. každého filosofického, myšlenkového vykročení vůbec. „Daná“ situace má charakter historického precedens, jen pokud je soustředěna v hloubce problému, který na ni navazuje; naopak problém může být platně položen jen s podmínkou, že učiní určitou filosofickou situaci svou hlubinou.

K rozvinutí v hloubce skrytých pozic nestačí vnitřní síla, inherentní dynamika položené otázky (nebo položené teze) samotné, nýbrž je zapotřebí dalších kroků, dalších činů, tj. další aktivity myšlenkové a filosofické; ta se pak podřizuje původním intencím a bere na sebe práci, na niž nestačilo pouhé položení otázky. Ony „původní intence“ však nejsou součástí předmětné danosti a vnější podoby otázky (nebo teze), ale představují otevřenou či otvírající se vnitřní strukturu, hloubku, a to znamená budoucnost otázky (nebo teze). K rozvinutí této vnitřní struktury otázky je proto nezbytně třeba interpretace původní intence, její rekonstrukce a rekonstituce, jejího nového prosazení a uplatnění. A to si právě vyžaduje další postup, nové vykročení a novou myšlenkovou aktivitu. V tom smyslu se ukazuje termín

„analýza“ jako nepřesný a nevystihující, neboť tu nejde o rozklad, rozložení položené otázky na nějaké základní elementy; problém sám je „elementem“, je nerozložitelný, a proto v jistém smyslu neanalyzovatelný. Tzv. analýza problému či otázky může vposledu spočívat pouze v rozvádění, rozvíjení, dalším uplatňování základní struktury otázky. Takové rozvíjení ovšem, jak jsme už naznačili, není pouhým narůstáním toho, co tu bylo dáno již od počátku a co tu v podstatě beze změny zůstane i po rozvinutí, ale je možné jen na základě jistého typu *střetání* původní otázky a teze v ní obsažené a jí nesené s novými otázkami či problémy, jež nevyvěrají z původního problému ani z pozic jím ustavených, nýbrž jsou mu v jistém smyslu „vnější“.

Na této nové rovině představuje tedy, jak je vidět, položení otázky, jakmile bylo provedeno a uskutečněno, novou situaci, na niž nové otázky mohou (ale nemusí) navázat opět tímž způsobem, jakým původní otázka navázala na původní situaci. Jenom tak může být otázka položena účinně: může být uplatněna jen tak, že je rozvedena. Je-li k tomuto rozvedení zapotřebí nových otázek, je-li třeba, aby se původní struktura, původní kontext problematiky střetl s novými, „cizími“ kontexty, má-li se rozvinout, nikterak to nesmí být chápáno tak, že rozvinutí, rozvedení má své vlastní místo pouze ve vnějším vztahu rozličných otázek resp. jejich vnitřních kontextů a struktur. Rozvinutí otázky není pouhým nakupením nových otázek kolem otázky původní, jen rozmnožením původního problému o řadu nových, podobných nebo jinak k němu náležitých, příslušících k němu však v podstatě jen vnější příslušností (jako je právě podobnost apod.). Způsob, typ takového rozvinutí je vskutku určen a nesen do značné míry už samotnou původní otázkou, která takto osvědčuje svou opravdovou vnitřní sílu. Co však je nutno popřít a vyloučit, je představa, že rozvíjející se pozice, tj. vnitřní struktura otázky, je nějak už původně, byť v skrytosti dána, tj. dána jako hotová, jako skutečné vnitřní precedens, které v průběhu rozvíjení pouze narůstá, ale v podstatě zůstává tímž, čím bylo na počátku, a je ve své totožnosti uprostřed rozvíjení zachováváno a prostřednictvím navazování předáváno dál. Rozvinutí, uplatnění otázky je sice nemyslitelné bez přistoupení nových otázek a nových kontextů, které nejsou dány ani spolu nesený otázkou původní, ale spočívá v tom, že nové kontexty navazují na kontext původní, že prodlužují intenci základních pozic a struktur v otázce založených, že berou na sebe závaznost jak oné původní situace, na niž otázka navázala a kterou učinila svou hlubinou, tak i otázky samé a její vnitřní hybnosti, vnitřní dynamiky. Protože formulovaná otázka znamená *proměnu* dosavadní myšlenkové situace, která je právě učiněna vnitřním základem, hlubinou otázky, představuje její rozvedení a uplatnění *další postup oné proměny*, jejíž zdroje nejsou ani ve vnější podobě a historických antecedentech původní otázky, ani ve vnější podobě a antecedentech otázek přistupujících odjinud a původní otázku rozvíjejících. Z toho dosti zřejmě vyplývá, že ono navazování, které je základem nikoli uchovávání, nýbrž rozvíjení otázky, nikoli jejího výkladu, pouhé explikace, nýbrž pokračování v její intenci, navazuje na vnitřní dynamiku, vnitřní strukturu položené otázky, tj. na tu její polohu a stránku, která zatím nedošla vnějšího tvaru ve formulaci ani v danosti pozic, které jsou otázkou kladeny. Jde o navazování, které se orientuje nikoli na hotovou, uzavřenou podobu formulované otázky, ale na její otevřenost či na její poukaz k otevřenosti, kterou se vyznačuje každá otázka jako otázka. A tak se před námi

otvírá otázka snad nejzákladnější: o jakou otevřenost tu jde? Čemu se otvírá otázka a na jaké proměně situace tím spolupracuje? A protože otázka znamená vždy tázání, musíme se ještě tázat: jak se podílí tázající se člověk na otevřenosti, k níž otázka poukazuje? Jaký je vztah člověka k situaci, k jejíž proměně otázka přispívá? Jak se podílí člověk na této proměně?

Zopakujme si ve stručnosti, k čemu jsme zatím dospěli. Otázka musí být položena někam, musí být situována; přitom není pouhým následkem, produktem dané filosofické situace. Filosofický kontext, který je předpokladem a základem platného položení otázky, nemá v pravém smyslu slova charakter precedentu, antecedentu položené otázky, ale představuje její hloubku, hlubinu, jejíž vlastní dimenzí je budoucnost. Prehistorie otázky je aktualizována; otázka ji nově osvětluje, ukazuje její novou podobu tím, že otvírá perspektivu její rekonstrukce a nového uplatnění ve střetnutí s jinými kontexty. To znamená, že daná, filosofická situace se stává předpokladem a základem otázky teprve tím, že otázka na ni naváže jako na svůj předpoklad a základ; stává se minulostí otázky tím, že jí otázka otevře budoucnost. To se ovšem nemůže obejít bez *selekce* a zejména bez *integrace* toho, co otázka učiní svou vlastní minulostí. Prehistorie otázky je postavenou otázkou interpretována a novými, dalšími otázkami reinterpretována. Tato interpretace a reinterpretace se ovšem neodehrává v jediném výboji, bleskem, ale představuje dění, *událost*, slovem vlastní historii otázky. Uprostřed této historie, uprostřed dějícího se tázání je aktualizována, zpřítomňována minulost i budoucnost. Otázka se klene ze své minulosti do své budoucnosti — či spíše naopak, ze své budoucnosti do své minulosti; jejím živlem, jejím elementem je ono *napětí* mezi obojí dimenzí, z něhož otázka žije a které jí i jejímu rozvíjení propůjčuje spád. Avšak otázce nejde o jakoukoli budoucnost, v jejímž světle by se určité filosofické situaci dostalo ostřejších obrysů a pevnější formy, nýbrž o tu jedinou budoucnost, která je skutečnou, pravou budoucností této situace, již otázka učinila svou hloubkou; s touto jedinou budoucností spojuje, svazuje otázka i svou vlastní budoucnost, totiž řešení. Co je však řešením otázky? Opět nikoli libovolná odpověď, ale pouze jedna jediná. Ať je předmětem tázání cokoliv, *smyslem tázání* je hledání pravé podoby toho, nač se ptáme. Otázka je vždy *otázkou po pravdě*. Tak můžeme nyní doplnit svou sérii formulací: v jakém vztahu je otevřenost otázky k pravdě? Otvírá se otázka pravdě, anebo to je pravda, která umožňuje a zakládá otevřenost otázky? Jak se podílí pravda na proměně situace, vyvolané otázkou?

Filosofická situace je ve své danosti uzavřená, tj. sama ze sebe nevede k žádné otázce. Její uzavřenost však není založena v její integritě; naopak, tato uzavřenost je spíše opakem oné integrity, o níž jsme hovořili a splývá s neautentičností, neautentickou podobou situace. V tomto smyslu je *každá danost* v podstatě *neautentická*. Otázka tuto uzavřenost situace otvírá a tím odhaluje jako neautentickou. V otázce se ukazuje situace ve své otevřenosti (tj. jakožto otevřená) a tím ve své pravé podobě. Pravou podobu situace ovšem nelze ztotožnit s její daností, neboť tato *pravá podoba*, tj. otevřenost, *není dána*, není součástí danosti, ale představuje její budoucnost. Situace zbavená budoucnosti není autentickou situací; nicméně budoucnost není zahrnuta v tom, co je dáno, ale musí se oné situaci otevřít. Otázka problematizuje danou situaci pouze v její danosti, ale navazuje na ni v její perspektivě, v její

otevřenosti, v její budoucnosti. Budoucnost situace není obsažena v ní samé, ale je založena právě v otázce, která ze situace v její dané podobě nevyplývá. Budoucnost situace se v otázce teprve otvírá, otázka je pro situaci příslibem budoucnosti. Současně je však otázka pro situaci velikým otřesem; v otázce vstupuje daná situace do plnějšího světla, bere na sebe autentickou podobu, ukazuje se taková, jaká skutečně, vpravdě jest. Tím se podstatně proměňuje, neboť prochází *krizí*. Otázka uvádí situaci do krize, ukazuje situaci jako kritickou. Skutečná otázka má proto vždycky kritický charakter, pro nějž se dostává do napětí se situací v její danosti. Otázka představuje *odstup* od situace a tím i počátek reflexe nad situací; zejména však svým odstupem ruší uzavřenost této situace jako neautentickou. V krizi se může situace osvědčit jako dostatečně integrované východisko k dalšímu postupu, tj. může se stát vlastní minulostí nejen otázky, ale i jejího postupného rozvíjení, uskutečňování a tedy řešení. Může se však také stát, že integrovanost situace se ukáže jako nedostatečná či přímo iluzorní, takže nejen další rozvíjení, ale ani samotnou otázku neunes, aniž by se rozložila. Otázka tak situaci buď otevírá anebo prolamuje, tj. ukazuje ji jako *otevřenou* anebo jako *rozbitou*, desintegrovanou. Otázka proto znamená pro situaci nový začátek nebo konec. Má-li se však filosofická situace ukázat jako bezvýhodná anebo naopak perspektivní tak, aby to byla její autentická podoba, nemůže být otázka postavena nahodile a libovolně, ale *správně*. Čím se řídí správnost či nesprávnost položení otázky? Daná podoba filosofické situace je, jak jsme řekli, neautentická; autentická její podoba však zase není dána. Otázka sice otvírá (může otevřít) cestu k tomu, aby se situace ukázala ve své autentické podobě, ale jen za předpokladu, že je správně položena. Správnost otázky tedy nelze odvozovat z dané podoby situace, ale z její autentické podoby. To může vypadat jako beznadějný kruh, ale ve skutečnosti jde o záležitost zásadní důležitosti. Otázka může otevřít filosofickou situaci, tj. může se stát její otevřeností, jestliže se sama otevře tím směrem, v němž leží otevřenost nebo raději jímž se otvírá i sama situace. Situace se vyjevuje ve své autentičnosti, je-li postavena do světla pravdy, ukazuje-li se v pravdě. Budoucnost, v níž se situace ukáže ve své pravé podobě, má svůj zdroj a svou normu v pravdě; je to též zdroj, z něhož vyrůstá, a táž norma, jíž je podrobena ve své správnosti i sama otázka.

Z toho můžeme vyvodit první závěr. Žádná slovní formulace, žádná sebevíce zdůvodňovaná a o největší autority opíraná hotová formule nenese a neobsahuje v sobě pravdu, ale ve své hotovosti, danosti, tj. ve své předmětné podobě je právě neautentická a tím od pravdy vzdálená i v tom příznivém případě, že se může prokázat jako pravdivá. Jako pravdivá se však každá formulace musí teprve ukázat, tj. *musí se pravdivou teprve stát* (vždy znovu stávat). Proto nestačí, aby se ukázala pouze v širším kontextu jiných formulací, které k ní náleží a k nimž naopak patří ona; smysl, jehož formulace nabývá v rámci širšího výkladu, nauky, učení, spadá stále ještě do oblasti neautentičnosti, neboť také celý výklad, celá nauka, celé učení ve své danosti pravdu spíše skrývá a přímo zakrývá, a tím se od ní vzdaluje. Také celé učení se musí pravdou, tj. pravdivým teprve stávat. Nejen tedy jednotlivá formulace, ale celý výklad, celý filosofický systém *se musí dostat do pohybu*, má-li se přiblížit pravdě. Tu je ovšem třeba rozlišovat pohyb a pohyb. Pouhé logické operace, logické vyvozování důsledků z premis, ve formulaci obsažených, představuje jen setrvačnost (logickou setrvačnost) dané výpovědi či

systemu výpovědi. Pravdu lze postihovat jenom v kontextu formulací, v systému; žádný systém však neobsahuje pravdu, nezahrnuje ji v sebe, ale představuje jen *cestu* k ní anebo je scestím. Cesta vede k pravdě – to znamená, že je nutno po ní jít. Cesta je cestou, protože se po ní chodí; to znamená, že se vždy znovu stává cestou, když po ní někdo jde. Tím se realizuje jakožto cesta. Cesta, po níž nikdo nechodí, se nerealizuje jako cesta; je to cesta zbavená své pravé podoby, a tedy neautentická. *Navazovat* na danou filosofickou situaci, tj. kupříkladu na velké filosofické učení, na velký systém, je možno a nutno jenom tak, že se toto učení, tento systém *realizuje* ve své pravé podobě, ve své autentičnosti. Nestačí odkaz, odvolání, ba ani opakování formulí. Filosofická situace musí být reintegrovaná a znovu zdynamizována na cestě kupředu anebo musí být ve své desintegrovanosti a rozloženosti opuštěna a jako mrtvá ponechána mrtvým. Proto platí to, co bylo už řečeno dříve, že na danou filosofickou situaci můžeme navázat jen tak, že ji vyvolíme za svou minulost a učiníme jí hlubinou svého vykročení kupředu.

Kupředu můžeme vykročit, jen když opustíme místo, na němž dosud stojíme; máme-li vykročit vskutku kupředu, musíme vyjít z toho místa, jež hodláme opustit. V tom, jak je opouštíme, musí toto místo zůstat nějak zachováno, uchopeno jako východisko, pojato jako autentická minulost a tedy předpoklad našeho vykročení. Kupředu je možno tedy jít jen tak, že se zároveň v jistém smyslu *vracíme* k svému východisku. Způsob návratu k východiskům nelze však beze zbytku vyvodit ze samotných východisek, neboť návrat předpokládá opuštění; nový přístup je možný jen na základě předchozího odstupu. Proto jak vykročení kupředu, tak návrat k východiskům vyžaduje přistoupení čehosi nového, co nebylo obsaženo v našich východiscích a co vůbec nemá charakter danosti, předmětnosti. Má-li se naše východisko objevit v pravém světle, má-li vystoupit jeho pravá podoba, jeho pravá skutečnost, musí k našemu vykročení a postupu vpřed přistoupit pravda. *Pravda* však není jedním z antecedentů našeho vykročení a směřování, není jednou ze skutečností, které jsou dány a které ve své danosti předcházejí naší cestě, našemu vycházení, vykročení v tom smyslu, že jsou dříve a tedy starší (tj. že je možno je na časové ose zařadit před naše vykročení, vyznačit je nalevo od něho, pokud minulost je nalevo). Proto se pravda nestává součástí filosofické situace tak, že by byla integrována, zahrnuta do jejího kontextu, ale pouze tak, že se jí situace otevře, že jí vyjde vstříc, nebo ještě lépe, že situace sama vejde do plného světla, že vejde do světa pravdy. To ovšem sama ze sebe situace nemůže udělat, toho není sama ze sebe schopna, to je mimo její možnosti. Pravda tedy není součástí filosofické situace (např. součástí filosofického systému nebo učení) ani ve své danosti, ani potenciálně. Filosofická situace nedrží pravdu, nemá ji, ale je v držení, je držena, udržována, *udržuje se pravdou*. Jediným místem, kde se filosofická situace dotýká pravdy, jediným aktem, jímž se může filosofický systém, nauka, učení otevřít pravdě, je otázka. Jedině v otázce se může filosofický systém, nauka, učení otevřít pravdě; jediné v otázce, uprostřed otázky, prostřednictvím tázání může vstoupit pravda do filosofické situace a správně ji orientovat v jejím dění, v jejím postupu. To je druhý závěr našich úvah.

Až dosud jsme zcela ponechali stranou okolnost velmi závažnou, ano právě pro cíl naší studie nejzávažnější. Došli jsme až k tomu, že otázka je děním, událostí; pomlčeli jsme zatím o

subjektu tohoto dění, totiž o *člověku, který se ptá*. Neexistuje otázka, která by nebyla něčí aktuální otázkou; otázka, která je pouhou řečnickou otázkou anebo pedagogickou formulí zkoušejícího, a tím spíše ovšem pouhá vnější podoba formule, jíž se někdy od někoho otázce dostalo výrazu, není autentickou podobou otázky, ale jen zpředmětněným, skutečnému tázání odcizeným tvarem. Každá situace, tedy i filosofická situace je situací subjektu, člověka; uzavřenost její dané podoby uzavírá, omezuje, zamyká v sobě člověka. Tam, kde jsme hovořili o otevírání a otevřenosti situace, šlo ovšem o člověka, který se otvírá a který je otevřen. Otevřenost člověka nesplývá s jeho subjektivitou, s jeho vědomím a myšlením. Subjektivita může být pouhým vedlejším produktem, doprovodem jednání, odrazem praxe, může být jen uvědoměním toho, co je, co se děje a co je pouze bráno „na vědomí“. Toto uvědomění samo o sobě nemá s pravdou nic víc společného než kterákoli jiná daná skutečnost. To je stále ještě jen psychologická rovina, na níž dochází k „nějakému“ uvědomění. Vědomí jako určitý obsah, jako jev se vztahuje k nějakému předmětu, k nějaké věci, ale ještě nikoliv k věci jakožto takové. Nejde tu ještě o myšlenkové úsilí *mínit* věc jako právě tuto určitou věc, mínit ji jakožto ji samu. K tomu dochází teprve na další rovině, kde se mínění a myšlení ukazuje jako pravdivé nebo nepravdivé (tj. věc je míněna jako ona sama anebo jako něco jiného). Předpokladem pro vstup na tuto novou rovinu je vybudování a rozvinutí nových struktur, jimiž takové mínění může být realizováno. A také teprve uprostřed těchto struktur a jejich specifickým použitím a uspořádáním může být konstituována filosofická situace. Vědomí a vůbec každá subjektivita musí vyjít ze sebe a uspořádat se způsobem, který není výhradně závislý jen na psychologickém materiálu, ale který nelze odvodit ani ze žádného jiného typu danosti. To je možné jen v otázce, která je jediným místem, na němž a jímž se pravda prosazuje uprostřed subjektivity, neboť uprostřed tázání se člověk otvírá něčemu, co tu není, co není dáno a co může *přistoupit* a *oslovit* naslouchajícího člověka. To za třetí.

A konečně za čtvrté prochází v otázce daná filosofická situace proměnou, protože proměnou prochází sám člověk. Teprve bytost, která je schopna odvrátit svou výhradní pozornost od věci a předmětů daných a která je schopna naslouchat tomu, co není dáno, ale co přichází k tomu, kdo je otevřen, a jakoby promlouvá k tomu, kdo slyší, teprve bytost, která se otvírá pravdě a je pravdou uchopena, uchváčena, držena a nesena, teprve bytost, která je schopna žít a skutečně žije z pravdy, a to znamená bytost, která je schopna se vracet k svým východiskům, aniž by propadla uzavřenosti jejich dané podoby, ale tak, že je staví do nového světla a ukazuje je tak v jejich plnější, pravdivější podobě, teprve tato bytost, která je schopna a odhodlána sestupovat až do největších hlubin svých „posledních počátků“, teprve tato reflektující bytost vstupuje na opravdu lidskou rovinu a stává se lidskou bytostí, člověkem. *Reflexe* pak není pouhým uvědoměním toho, co jest, není subjektivním odrazem nějaké objektivní situovanosti člověka, nýbrž je to sám člověk. *Reflexe* je *praxe*, specifická *praxe*, jíž se veškerá ostatní aktivita teprve může stát praxí, jíž může být odhalena jako *praxe* a tedy jako cesta humanizace člověka i jeho světa. Tázání představuje praxi svého druhu, jíž je proměňována situace člověka a sám člověk zcela specifickým a ničím jiným nenahraditelným a nezastupitelným způsobem. Teprve v otázce a přes otázku se člověku může otevřít pohled na

jeho východiska, na jeho mimolidské počátky jako na počátky člověka; teprve v otázce a přes otázku může člověk dospět k tomu, aby pochopil, že v jeho cestě k lidskosti je přítomna celá skutečnost, že v něm jde vstříc postupující humanizaci celý svět. Otázka není jen subjektivním výrazem nějaké objektivní problematičnosti lidské cesty dějinami, ale tou úzkou branou do budoucnosti, vedle níž není žádné jiné. Cesta člověka dějinami, to je postup naslouchající a poslouchající bytosti, která svůj život a své jednání zařizuje nikoli podle toho, co jest, ale v naplňování *smyslu* toho, co jest, smyslu, který tiše, ale pro pozorné ucho přece jen výrazně zaznívá tomu, kdo se dovede, kdo se nechá otevřít.

Otázka tak není pouze místem, kde se vyjevuje pravda, ale také místem, kde člověk dosahuje svého lidství, kde prohlubuje svou lidskost. Uprostřed otázky, uprostřed tázání se realizuje pravda, ale také člověk se uprostřed otázky stává teprve člověkem (obojí nikoliv jednou provždy, nýbrž vždy znovu). Člověk, který se neptá, není vpravdě člověkem. Jenom proto můžeme opakovat to, co jsme řekli na začátku a co nyní dostává plnější význam: otázka je výrazem aktuální existence člověka, součástí lidské existence. Proto nesmíme a nemůžeme chápat otázku jako pouhý intelektuální výkon, nýbrž jako lidskou praxi v plném smyslu. Nikoli ovšem praxi nereflektovanou, pouhou činností, ale jako lidský, a to znamená humanizující čin, který si v reflexi nerozumí jako ukončení, zavrcholení, dokonání toho, co mělo být dokonáno, ale který je nejvýše tam, kde se táže, kde se otvírá normativitě toho, co jej váží, posuzuje, soudí, co jej přijímá nebo odvrhuje, co se k němu přiznává anebo co vyjevuje jeho nicotnost a marnost. *Tázání není intelektuální záležitost*, která by měla svůj druhotný praktický význam při nějakých aplikacích, ale je lidskou existenciální záležitostí, je věcí celého lidského života, neboť v něm *člověk sám vstupuje v otázku* a hledá na sebe odpověď. A touto odpovědí nemůže být a nemůže ji ani dát nic daného, nic, co je tu; ani sám člověk nedovede a nemůže touto odpovědí disponovat. Na tuto odpověď musí čekat, této odpovědi musí naslouchat a nakonec ji musí uslyšet a vyslechnout, ne si ji sám dát. Člověk, to je cesta člověka, cesta lidskosti, která se vždy znovu otvírá a která vede vždy dál. Člověk překračuje, přesahuje svou pouhou danost, když se ptá: kam?, avšak jen za předpokladu, že si nemyslí, že to předem ví, ale když na odpověď čeká. *Člověk je bytost, která se táže*; je zosobněná otázka. *Odpovědí* na tuto otázku je *pravda*. Jako každá otázka žije svou odpovědí, žije i člověk pravdou. Teprve v pravdě se stává člověk (a vůbec vše) tím, čím jest. Otázkou otvírá člověk sám sebe, svou situaci a celý svět, celý vesmír polidšťující moci pravdy a naplňuje tak smysl toho, co jest.

dopsáno 5. 4. 66, odevzdáno 6. 4. 66 Bohouši Doležalovi

vyšlo až: ve sborníku *Podoby (I)*, Praha 1967, str. 129–141

Tento naskenovaný text byl zkorigován a místy opraven podle rukopisu 17. 10. 2003. LvH.